

De zeven heuvelen van Montenach

R. KNOL

Summary

At the end of May/beginning of June 1993 and 1994 the famous chalk grasslands of Montenach (F) were visited, especially four well-known hills: Löschenbruchberg, Kremberg, Klausberg and Hammelsberg. This article describes the flore of the unique chalk region, as well as the geological aspects and the formation, the efforts of volunteers for the protection of chalk grasslands and nature education. At this moment 35 species of orchids are known from the Montenach region.

Zusammenfassung

Ende Mai/Anfang Juni 1993 und 1994 wurden die berühmten Kalkmagerrasen von Montenach (F) besucht, vor allem vier bekannte Hügel: Löschenbruchberg, Kremberg, Klausberg und Hammelsberg. Dieser Artikel beschreibt die Flora dieser einzigartigen Kalkgebiete, sowie die geologischen Aspekte und die Entstehung, den Einsatz von Freiwilligen zur Erhaltung der Kalkmagerrasen und die Naturschutzerziehung. Momentan sind 35 Orchideenarten im Montenacher Raum bekannt.

Inleiding

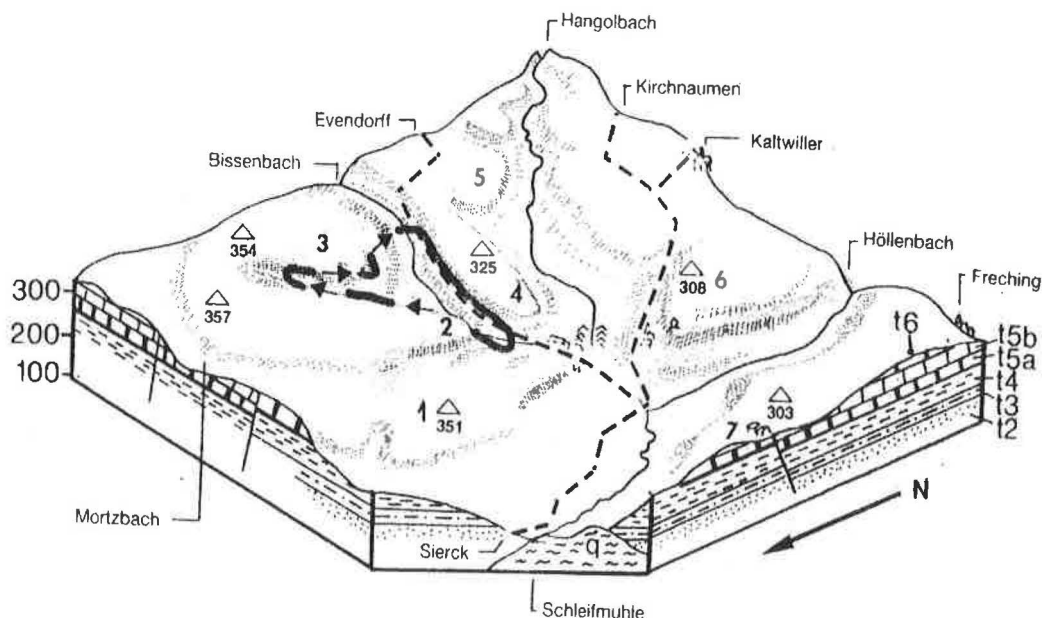
Zeven heuvelen gelegen in het uiterste noordoosten van Frankrijk, slechts enkele kilometers verwijderd van de Luxemburgs/Duits/Franse grens, niet ver van de plaats waar het Schengenakkoord is ondertekend! Les sept collines, een natuurgebied met kalkgraslanden, die dankzij de inzet van vele vrijwilligers intact worden gehouden en die een schat aan wilde flora en

fauna te zien geven. Een streek met een grote variatie: tussen de heuvels door zie je in de verte de stoomkolommen van de kerncentrale van Cattenom met op de voorgrond de orchideeën, terwijl op de hellingen langs de Franse Moselle volop druiven rijpen. Een zeer landelijk gebied ook, waar akkers, boomgaarden (en 2 ha wijn- gaarden) afgewisseld worden door zowel uitgestrekte loof- als naaldboutbossen.

Grote contrasten ook qua vochtigheid: terwijl onderlangs enkele heuvels de Bissenbach en de Höllenbach stromen, liggen tientallen meters daarboven de kalkgraslanden. Het zijn deze gortdroge kalkgraslanden die Montenach fameus gemaakt hebben vanwege zijn rijkdom aan orchideeën. Veel van die hellingen zijn op het zuiden gelegen en warmen in het voorjaar snel op. Diverse planten- en diersoorten met een meer mediterrane verspreiding bereiken hier de noordgrens van hun verspreidingsgebied (zoals de Bidsprinkhaan, vele soorten vlinders en de Bergcicade).

De kalkgraslanden¹ werden door de Gemeente Montenach in 1985 ingericht tot natuurreserveaat. Het beheer werd overgedragen aan de *Conservatoire des Sites Lorrains*, een overkoepelende natuurbeherende instantie, die natuurgebieden in Lotharingen beheert. Dat zijn er inmiddels 120, verspreid over 3.300 ha. Deze instantie kent een vrijwilligersgroep, *L'Association des Amis de la Réserve des 7 collines*, die zich actief inzet om de flora en (insecten)fauna op de unieke heuvels van Montenach voor het nageslacht veilig te stellen. Nergens is het

¹ De kalkgraslanden zijn sinds 1994 volgens ministerieel besluit tot nationaal staatsnatuurreserveaat aangewezen. De oppervlakte van het reserveaat omvat 107 ha.

beheer, opgesteld door vakbiologen en uitgevoerd door vrijwilligers, zo intensief als in Monténach!

Ben je niet in de gelegenheid om verre orchideeënreizen te maken naar Spanje, Italië, Griekenland of Turkije, wil je slechts in enkele dagen een snufje opsnuiven van die subtropisch aandoende Ophryssen, dan is een uitstapje richting Monténach de moeite waard.

Voordat ik de floristische aspecten van deze streek de revue laat passeren, is het nodig enig inzicht te krijgen in de geologische opbouw van de streek, over het ontstaan, beheer en behoud van kalkgraslanden en de rol die natuureducatie daarbij speelt.

Enkele geologische aspecten

De gehele streek rond Monténach (en daarmee doel ik ook op het gebied in de omgeving van Sierck-les-Bains, Mondorf-les-Bains, Apach en

Perl) is zo'n 180 miljoen jaar geleden gevormd in een deelperiode van het Trias (Theobald, 1975). In deze periode werden kalkbanken afgezet in een gebied dat toen nog zee was en dat rijk was aan schelpdieren. Tot 200 miljoen jaar geleden lag hier een zee, die reikte van het huidige Devonshire (Engeland) tot aan het Tjechische Silezië. Dit tijdperk is genoemd naar Devonshire, vandaar de naam Devoon.

In het Duits heten deze kalklagen *Muschelkalktriften*, in het Frans *calcaires coquilliers*. Deze kalkrijkdom is te vinden in een brede band die vanaf Midden-Frankrijk via de Saarstreek noord-oostwaarts tot in de noordelijke Duitse Eifel loopt en die b.v. ook terug te vinden is in de streek rond Blankenheim, Bad Münstereifel en Euskirchen. Daar werd deze Muschelkalk tot enkele tientallen jaren geleden gedolven in groeven, die voor een deel nu tot natuurreservaat zijn ingericht, met uiteraard ook daar een rijke orchideeënflora. Het water sijpelt gemakkelijk weg in de doorlatende kalkhoudende ondergrond en komt vervolgens onderaan de heuvelranden weer te voorschijn,

soms in de vorm van bronnen, zoals de bronnen tussen de Löschenbruchberg en de Kremberg, die de Krembergbach vormen.

In nevenstaand schema zijn de geologische afzettingen vereenvoudigd weergegeven. De verklaringen bij de tekens zijn als volgt:

- t6 = kleiafzettingen met ligniet (bruinkoolachtige afzettingen)
- t5a = kalkafzettingen met ceratieten
- t5b = kalkafzettingen (crinoidenkalk)
- t4 = bont kalkzandsteen (o. a. vermengd met gips)
- t3 = kalkzandsteen (met schelpdieren)
- t2 = kalkzandsteen (voltage)
- q = kwartsiet (zeer oude rotsachtige geologische lagen).

Vooraf in de omgeving van Sierck vinden we kwartsiet, dat ter plekke ook wel *roter Bruch* genoemd wordt, een zeer hard gesteente dat daar aan de oppervlakte komt en rotsen van dertig tot zestig meter hoog vormt. Kwartsiet wordt tegenwoordig nog steeds gebruikt, o.a. voor wegverharding. De groeve van Sierck laat de prachtige roodbruine rotswanden en bodem zien, waar - zelfs na vijftig jaar - de vegetatie nauwelijks een kans krijgt.

De zeven heuvels van het natuurreservaat zijn aangegeven met de cijfers 1 t/m 7 en worden als volgt verklaard:

- 1 = Koppenachberg (ook wel *Le Kopp* of *Le Nack* genoemd)
- 2 = Löschenbruchberg
- 3 = Kremberg
- 4 = Felsberg
- 5 = Evendorferberg
- 6 = Klausberg
- 7 = Altenberg

De ontwikkeling tot kalkgrasland

De belangrijkste kalkgraslanden bevinden zich met name aan de zuidoost-, zuid- en zuidwestzijde van de heuvels, waar de zon de kalkhoudende bodem snel opwarmt en waar het regenwater snel wegzakt. Ca. 3.000 jaar vóór onze

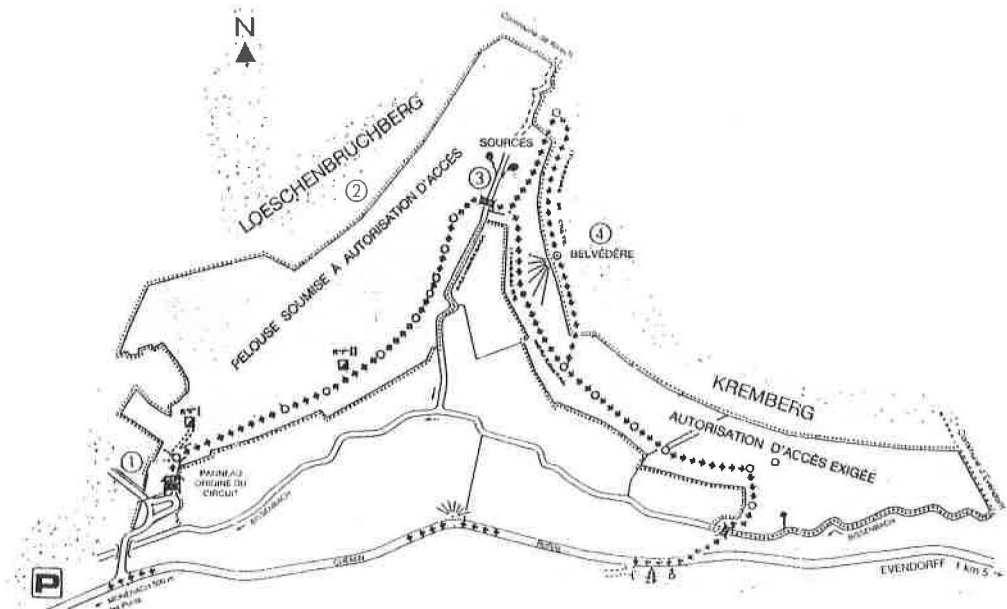
jaartelling werd deze streek bevolkt door landbouwers vanuit de Donauvlakte. Tijdens archeologische opgravingen tussen 1978 en 1982 heeft men restanten van Galloromeinse nederzettingen teruggevonden.

Een deel van het primitieve bos werd gekapt en maakte plaats voor akkerbouw en andere landbouwactiviteiten. Deze voorouderlijke praktijken veranderden in 1950. De schrale gronden leverden steeds minder op en in een tijd van mechanisatie waren de vaak steile en rotsige hellingen moeilijk met machines te bewerken. De graslanden werden aan hun lot overgelaten en hun areaal nam sterk af door verruiging en 'verbossing'.

Als dan ook nog begrazing door b. v. schapen achterwege blijft, verdwijnen steeds meer planten en dieren die het van open, snel opwarmende gronden moeten hebben. Eén van die grassen, die op kalkhoudende bodem floreert (zoals Pijpestrootje [*Molinia caerulea*] en Bochtige smele [*Deschampsia flexuosa*] dat in ons land doen) is de Gevinde kortsteel (*Brachypodium pinnatum*), een fors gras dat de bodem binnen enkele jaren kan verstikken en samen met diverse mossen verantwoordelijk is voor vervuiling van de kruiden- en grasmat, waardoor kiemingskansen voor o.a. orchideeën verminderen. Hetzelfde verschijnsel zien we ook in de Eifel, in de bekende *Wacholderheiden*. Door maaien en afvoeren hoopt men hier de bijzondere kalkflora intact te houden en te bevorderen en overweegt men zelfs weer begrazing door schapen toe te passen.

Over bedreigingen en vrijwilligerswerk

Het agrarisch gebruik van kalkgraslanden is sinds het begin van deze eeuw sterk teruggedrongen, ze worden aan hun lot overgelaten. Niet alleen in Frankrijk, maar ook in Zuid-België (in de streek Entre-Sambre-et-Meuse) en de Eifel. Naast vergrassing krijgen allerlei heesters een kans zich te vestigen, waarbij wij vooral moeten denken aan de Gele kornoelje (*Cornus mas*), Meidoorn (*Crataegus* sp.),

Liguster (*Ligustrum vulgare*) en Sleedoorn (*Prunus spinosa*). Ook de snelgroeende Spaanse aak (*Acer campestre*) draagt bij aan een verdere verkleining van het areaal. Dankzij de medewerking van plaatselijke vrijwilligersorganisaties hoopt men deze verruiging een halt toe te roepen door een stringent maaibeheer te voeren.

In de wintermaanden wordt plaatselijk, veelal met handkracht, het struikgewas teruggedrongen. Slechts incidenteel gebruikt men daarbij machines, indien de hellingen niet te steil zijn en de bodem niet te rotsachtig is. Het laatste werkkamp werd b.v. in februari 1995 georganiseerd, toen ca. dertig jongeren tijdens de vakantie vooral maaisel afvoerden, onder begeleiding van een tiental volwassenen. Tevens verzamelden zij gerooide boompjes en heesters, die noodgedwongen soms ter plekke verbrand moesten worden. In de periode november-januari werden tijdens zes werkkampen ca. 18 ha van opslag ontdaan. Onder-tussen hebben ze ook nog eens honderdvijftig uur gestoken in het herstellen van het houten brugge-

tje over de Bissenbach en nog eens vijftig uur besteed om het voetpad steil omhoog richting Kremberg van acacia-treden te voorzien en te verharderen. Dit pad leidt naar een belvédère, die een schitterend uitzicht biedt naar het zuidwesten. Een andere oorzaak van de vermindering van het areaal aan kalkgrasland vormt de aanplant met Den (*Pinus* sp.) en Spar (*Picea* sp.). Deze boomsoorten zijn weinig eisend en maken het terrein rendabel.

Natuureducatie

Om belangstellenden de kans te geven orchideeën van dichtbij te bewonderen, is een botanisch pad aan de voet van de Löschchenbruchberg en de Kremberg aangelegd met een lengte van ca. 3,5 kilometer, voorzien van informatieve panelen en naambordjes. Daarnaast zijn er, al dan niet permanente, exposities in Monténach, samen met interessante collecties geologische vondsten uit het neolithicum samengesteld door

de archeologische club van het nabijgelegen Sierck-les-Bains. Bovendien is een audiovisuele presentatie gemaakt over *La vie des orchidées, Les pelouses calcaires et Papillons et insectes de la réserve*. Dergelijke publieke presentaties vinden ook plaats in de nabijgelegen plaatsen Sierck en Apach.

Het accent van het natuurpad ligt vooral op ca. tachtig soorten aangeplante medicinale planten uit de regio en uiteraard op orchideeën en andere kruiden van kalkgraslanden en -bossen. Op deze wijze krijgt de bezoeker de kans de orchideeën van dichtbij te bekijken, te bestuderen en te fotograferen. Langs het natuurpad komen zo'n twaalf soorten voor.

Het spectaculairste gedeelte daarentegen wordt gevormd door de hellingen, daar waar niet alleen het aantal soorten maar ook het aantal individuen groot is. Dit gedeelte is echter niet vrij toegankelijk en kan uitsluitend bezocht worden na een *autorisation* van de Gemeente Montenach. In het hoogseizoen wordt het terrein door honderden bezocht. Er is vrijwel dagelijks controle, waarbij wordt gevraagd naar je toegangskaart.

Op pad

Talrijke orchideeënspecialisten hebben de kalkgraslanden rond Montenach bezocht en bezoeksverslagen gemaakt (o.a. François, Haffner, Kieffer, Parent). Inmiddels zijn 35 soorten bekend uit deze streek, waarvan twintig vrij algemeen, tien slechts van één locatie en de overige van twee of drie plekken (Coulon, 1994). Hieraan kunnen nog vijf interspecifieke hybriden en twee intergenerieke hybriden worden toegevoegd, waardoor het totaal op 42 soorten komt. Verder zijn er achttien variëteiten of vormen bekend. Het is ondoenlijk een overzicht van alle soorten te geven, vandaar dat ik mij zal beperken tot die soorten, die ik tijdens mijn eerste verkenning aangetroffen heb.

Zo'n verkenning kan het beste gemaakt worden in de periode 15 mei - 15 juni. Toen heb ik de Hammelsberg (die overigens buiten het reservaat valt), de Löschenbruchberg en de Kremberg bezocht en wel op 30 en 31 mei 1993. Een jaar

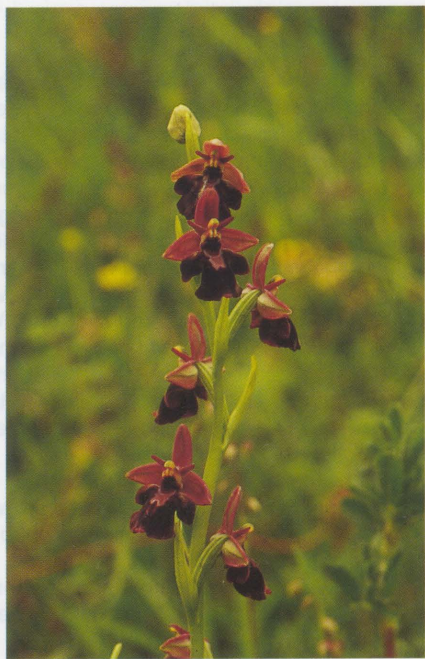
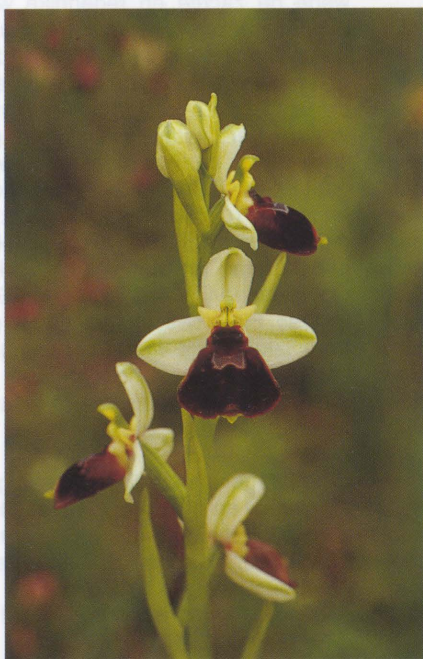
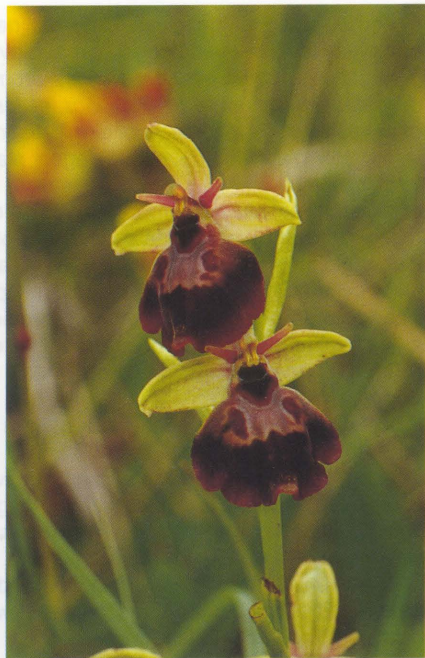
later heb ik op vrijwel dezelfde data deze drie heuvels opnieuw bezocht, alsmede op 30 mei 1994 de Klausberg.

Löschenbruchberg

Een aardig uitgangspunt is het begin van het natuurpad, aan de oostzijde van Montenach, niet ver van de Bissenbach, waar een groot informatiepaneel bij de ingang is geplaatst. Vlakbij bevindt zich aan de linkerkant van het pad een interessante, steile tufsteenafzetting. Het rijk aan kalkzouten zijnde water komt hier tevoorschijn en de kalkdeeltjes zetten zich af op planteresten. Vroeger werd tufsteen verwerkt tot zeer fijne kalk die plaatselijk voor het witten van muren werd gebruikt. Dit kalkmoerasje vormt een belangrijke groeiplaats van een orchidee die je hier niet zo gauw verwacht, te weten *Dactylorhiza incarnata*. Tussen de ca. twintig exemplaren groeit de var. *roseus* (Landwehr, 1977).

Magnifiek om te zien zijn *Gymnadenia conopsea* en *Platanthera chlorantha*, die - kennelijk vanwege de zachte en regenrijke winters van de afgelopen jaren en het warme voorjaar - massaal de hellingen bedekken. Vanaf deze plek heb je een mooi uitzicht op de top van de berg. Tussen de tapijten van Kruiptijm (*Thymus praecox*) en Wondklaver (*Anthyllis vulneraria*) groeit hier ook veel *Aceras anthropophorum*, terwijl op de Berggamander (*Teucrium montanum*) de Gamanderbremraap (*Orobancha teucrii*) dikwijls is te vinden. *Rhinanthus alectorolophus* (Harige ratelaar) bedekt hier en daar vele vierkante meters. Opvallende vlinders zijn hier de St. Jansvlinder, diverse Blauwtjes en het Groot geaderd witje. Veel later vliegt hier de Koninginnepage; om deze soort te behouden zijn laagblijvende Sleedoorns (*Prunus spinosa*) belangrijk voor het afzetten van de eitjes.

Over het gehele terrein verspreid groeien *Ophrys holoserica* en *O. insectifera*, temidden van fraaie vegetaties met Bevertjes (*Briza media*) en Bergzegge (*Carex montana*). Deze twee orchideeënsoorten zijn er zo talrijk, dat de kans dat een hybride gevormd wordt zeer reëel is, en dat ge-

beurt dan ook vaak, zoals uit de foto's bij dit artikel blijkt. We hebben dan te maken met *O. xdevenensis*, die in allerlei overgangsvormen spectaculaire kleurschakeringen laat zien. Nergens is de hybride zo talrijk als in Montenach. Daar groeit zij sinds 1982 in minstens zes rijke kolonies van zestig individuen tot meer dan honderd (Coulon, 1994). De hybride is over het algemeen zeldzaam doordat de bloeitijd van *O. insectifera* wat later valt dan die van *O. holoserica*. De hybride wordt gekenmerkt door smalle petalen, die vaak lijnvormig zijn, en door een donkere vierhoekige lip, in het midden gevlekt (Delforge, 1994).

Onderaan de helling staat *Ophrys apifera*, die ook al een hybride vormt met *O. holoserica*. Deze hybride heet *O. xalbertiana* en is slechts met enkele exemplaren aanwezig. Sommige auteurs bestempelen de hybride als *O. xmontenachii*. Anderen beschouwen haar echter als een variëteit van *O. holoserica*. Er is volop discussie gaande over deze zeldzame hybride, de meningen verschillen sterk over het ontstaan. Zij is volgens mij nog niet eerder op de Löschenbruchberg aangetroffen; de literatuur beschrijft haar alleen van de Klausberg (zie verderop).

Bijzonder was de waarneming van *Ophrys holoserica* var. *ochroleuca*, onderaan de oostelijke helling, niet ver van het natuurspad. Opvallend aan deze variëteit is de lichtgele liprand, de witte tot zeer lichtgele petalen en sepalen en de licht geelrood gekleurde lip (zie foto). In de buurt van deze plek groeien binnen slechts enkele vierkante meters *Himantoglossum hircinum*, *Gymnadenia conopsea*, *Aceras anthropophorum*, *Anacamptis pyramidalis*, *O. insectifera* en *O. holoserica*.

We verlaten deze berg en komen in het bos terecht. Bij het beekje moet je even door de knieën gaan om Eenbes (*Paris quadrifolia*) en Tongvaren (*Phyllitis scolopendrium*) in de drassige oevers te bekijken. In en buiten de beek tref

je de Alpenwatersalamander en de Vuursalamander aan (til maar eens een steen op uit het water). Vervolgens gaat het pad steil omhoog, door een donker beukenbos, waar *Cephalanthera damasonium* te vinden is.

Kremberg

Daar kun je linksaf door het bos naar het uitzichtpunt of rechtsaf, waar het natuurspad midden door het kalkgrasland loopt. Wat direct al opvalt als je uit het bos komt zijn de vele exemplaren van *Ophrys insectifera* en *Anacamptis pyramidalis*, waarvan de talrijke dieproze bloemen een fraaicontrast vormen met de al dan niet uitgebloeide Wondklaver (*Anthyllis vulneraria*), die hier tientallen meters bedekt. Veldsalie (*Salvia pratensis*) is hier en daar langs het natuurspad te vinden, terwijl langs de struwelen Donderkruid (*Inula conyzia*) soms in grote groepen voorkomt. Halverwege en onderaan de Kremberg vindt *Platanthera chlorantha* haar onderkomen met vele honderden exemplaren, afgewisseld met *Gymnadenia conopsea*.

Aan het eind van het pad, afdalend naar de beek, staan rechts tientallen exemplaren van *Ophrys xdevenensis*, in schitterende purperen en roodbruine tinten, met purpergroene sepalen en dieprode, lijnvormige petalen. Vraiment unique! Omdat *O. holoserica* ook op de Kremberg zeer algemeen is, is de kans op bijzondere vormen, en zelfs monstrositeiten, groot. Dat ontdekte ik in 1993, toen enkele individuen zonder lip bloeiden. Na de beek overgestoken te hebben, loopt de landweg onderlangs de Felsberg, bedekt met een prachtig beukenbos op kalk met veel voorjaarsplanten en uitgestrekte tapijten van Bosbingelkruid (*Mercurialis perennis*). Moe maar zeer voldaan verorber ik 's avonds in de Maimühle in Perl een forelletje à la meunière, opgeluisterd met gesnipperde amandeltjes.

Hammelsberg

Ten oosten van het plaatsje Apach ligt de buurtschap Belmach. Deze twee plaatsen liggen min of meer aan de voet van de zuidelijke helling van

- 1/2 1 *Ophrys holoserica* var. *ochroleuca*
3/4 2 *O. xdevenensis* (*Ophrys holoserica* x *insectifera*)
3 *O. xdevenensis* (*Ophrys holoserica* x *insectifera*)
4 *O. xdevenensis* (*Ophrys holoserica* x *insectifera*)

Kalkgrasland met *Platanthera chlorantha* en *Gymnadenia conopsea* op de Hammelsberg

de Hammelsberg, die een grote verscheidenheid aan biotopen kent: kalkgrasland op de randen van het plateau, xerofiele vegetaties (Xerobromion) op de zeer steile rotsen, puinhellingen, het bekende Mesobromion en een Eiken-Haagbeukenbos. Op de Hammelsberg bevinden zich nog enkele verlaten steengroeven. Er zijn drie kleine parkeerplaatsen aan de Franse kant van deze berg aangelegd. Vlak in de buurt van de oostelijke parkeerplaats (met enkele exemplaren van *Neottia nidus-avis*) is op een boom een bordje gespijkerd *Prairie à orchidées du Hammelsberg sur 28,5 ha* (het reservaat zelf is 60 ha groot). Het hoogste punt ligt op 354 m. De noordelijke helling is Duits grondgebied en tot Landschaftschutzgebiet verklaard. Deze berg valt buiten het reservaat, wordt desalniettemin in het beheer betrokken. Een eerste begin tot herstel van de kalkgraslandvegetatie is in 1991 gemaakt en werd in 1995 afgerond. Niet alleen orchideeën (Parent beschrijft in 1991 vijftien soorten) profite-

ren van dit herstel, maar ook de zeer zeldzame Bergaster (*Aster amellus*) en een vlassoort alsmede de Bidsprinkhaan.

Direct al voorin het terrein heeft men enkele jaren het struikgewas volledig verwijderd en de effecten zijn al zichtbaar: *Himantoglossum hircinum*, *Ophrys holoserica*, *Platanthera chlorantha* en *Listera ovata* bevolken de grasmat, doorspekt met Echte kruisdistel (*Eryngium campestre*), Cypreswolfsmelk (*Euphorbia cyparissias*) en Paardehoeftklaver (*Hippocrepis comosa*). Later blijkt dat de Bokkenorchis (*Himantoglossum hircinum*) op de gehele Hammelsberg in honderden exemplaren voorkomt, zelfs met zeer donkere, purperkleurige bracteeën.

Bovenaan gekomen, voert het pad vlak langs een voormalige akker, met veel Veldsalie (*Salvia pratensis*) en Wilde reseda (*Reseda lutea*). Nu de akkers verlaten zijn, hebben zich hier *Himan-*

toglossum hircinum en *Aceras anthropophorum* gevestigd, in een vegetatie die langzamerhand trekjes van een kalkgrasland vertoont, compleet met planten van overgangsstadia in akkers (Margriet [*Leucanthemum vulgare*], Harige rateelaar [*Rhinanthus alectorolophus*] en Esparcette [*Onobrychis viciifolia*]). Een kleurrijk geheel, wanneer je hier op een enkele vierkante meter zes orchideeënsoorten kunt bewonderen. *Ophrys holoserica* komt hier in een grote variatie van tekening en kleur op de lip, petalen en sepalen voor. Vanaf deze plek heb je een schitterend uitzicht op de kalkgraslanden, akkers en bossen van het Moezeldal, met op de achtergrond Apach.

Vervolgens daalt het pad af en voert aan de voet van de berg terug naar de parkeerplaats. Zo hier en daar moet je even van het pad afwijken en een kennerspaadje volgen, tot aan de steile wand van de Hammelsberg. Daar aan de voet vond ik talrijk *Ophrys insectifera* (tot 50 cm hoog) en *Himantoglossum hircinum*, alsmede een enkele *O. apifera*, soms tussen fraaie exemplaren van een paddestoelsoort en wel een donkergeel gekleurde Wasplaat (*Hygrocybe spec.*). Hier vond ik ook

een exemplaar van *O. xdevenensis*, met een zeer donkerpurperen lip en de kenmerkende sepalen van *O. insectifera*.

Het Wildemanskruid (*Pulsatilla vulgaris*) staat al in het pluizige zaad, terwijl *Orchis militaris* en *O. purpurea* door het warme voorjaar bijna uitgebloeid zijn. *Himantoglossum hircinum* werd bezocht door de Gulden tor, die zich tegoed deed aan de bovenste bloemen.

Klausberg

Deze berg (waarvan de top 320 m hoog is) kan op twee manieren bereikt worden: vanuit Montenach het dal in, waar het beekje de Höllenbach stroomt, of een weggetje omhoog, richting kerk en vervolgens een steil pad richting kapel. Dan zit je bijna op het plateau, bedekt met een akker. Het duurt een hele tijd voordat je vanaf de akkerrand een keer door het dichte sleedoorn-

De kalkgraslanden van de Klausberg

struweel kunt dringen en in het kalkgrasland terechtkomt. 'Vous ne serez pas déçu' ('U zult niet teleurgesteld zijn', red.), zei gisteren een Franse connaisseur, wanneer ik deze plek zou bezoeken, ook wel bekend onder de naam Hoelle. Hoewel dit terrein sterk bedreigd wordt door opdringerig struikgewas is er nog voldoende areaal voor het kalkgrasland over, dat inmiddels ook in maai- en snoei-beheer genomen is. De resultaten zijn er! Een indrukwekkende steile helling met enorme aantallen *Gymnadenia conopsea*, *Himantoglossum hircinum*, *Platanthera chlorantha*, *Aceras anthropophorum* en, onderaan, *Orchis militaris*.

Hier trof ik één exemplaar van de hybride tussen *Aceras anthropophorum* en *Orchis militaris* aan: *xOrchiaceras spurium*. Deze hybride wordt gekenmerkt door de walvormige plooien op de basis van de lip van *Aceras*, die vaak wat 'vervuild' is, veroorzaakt door de geelbruine invloed van *Aceras* op het roodviolet van *Orchis*. De sterk hangende lip is vaak zeer lang en smal en kromt iets naar buiten. Naar mijn idee is de hybride niet zo zeldzaam als vermoed; op diverse lokaties in Noord-Frankrijk groeide ook deze *xOrchiaceras*. De Klausberg is de bekende groeiplaats voor een specifieke variëteit van *Ophrys holoserica*, uitsluitend bekend van deze streek, vandaar de naam *Ophrys* de Montenach (*Ophrys montenachii*). Zij groeit hier o.a. in een Mesobrometum en was lange tijd afwezig; dankzij een maaibeheer kwam zij in 1992 en 1993 weer voor. Deze variëteit bloeide in 1993 tussen 5 en 10 juni en was de 19e juni al uitgebleeid.

Ruige weegbree (*Plantago media*), Wondklaver (*Anthyllis vulneraria*), Beemd-kroon (*Knautia arvensis*), Rapunzelklokje (*Campanula rapunculus*), Knolboterbloem (*Ranunculus bulbosus*), Pijlbrem (*Genistella sagittalis*), Geelhartje (*Linum catharticum*), Kruisdistel (*Eryngium campestre*), Muizeoor (*Hieracium pilosella*), dat alles gelardeerd met het fel donkerroze van *Anacamptis*. Een pure idylle en een waar paradijs voor elke doorgewinterde florist. Een kalkgrasland in optima forma.

Montenach: ik zal er nog vaak vertoeven!

R. KNOL
Hoveniersdreef 106
7328 KG APELDOORN

Literatuur

- DELFORGE, P., 1994. Guide des orchidées d'Europe, d'Afrique du Nord et du Proche-orient. Lausanne.
- KIEFFER, P., PARENT, G. & P. SCHAAL, 1994. Les Orchidées des réserves naturelles d'Apach et de Montenach et de quelques sites voisins (France, 57 Moselle). Les Naturalistes belges 75 (4) (spécial Orchidées no. 7): 189-208.
- LANDWEHR, J., 1977. Wilde orchideeën van Europa I. Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten, 's-Graveland.
- THÉOBALD, N., 1975. Montenach, monographie d'un village lorrain. Collection d'études historiques sur la région de Thionville 31 : 1-211.